

Ter inleiding: de PelgriMarge studiedag

Paul Post

Een Camino Academie studiedag

Op vrijdag 21 oktober 2022 werd in Utrecht na langere tijd (corona speelde ook ons parten) weer een Camino Academie studiedag gehouden. In Instituto Cervantes aan het Domplein kwamen een kleine honderd geïnteresseerden samen rond het thema *PelgriMarge: pelgrimeren en het perspectief van de marge*.

In dit *Camino Cahier* wordt verslag gedaan van de studiedag. Niet van alle lezingen is een schriftelijke versie opgenomen. Van het referaat van Peter Jan Margry over deviante devoties wordt volstaan met enkele bibliografische referenties naar publicaties van zijn hand over dat onderwerp (zie onder biografische gegevens sprekers/auteurs). Frits de Lange zag ook af van een schriftelijke bijdrage, maar ook voor zijn bijdrage kan een verwijzing naar een publicatie van zijn hand worden gegeven (zie eveneens bij biografie).

Herman Holtmaat maakte van de vragen en discussie naar aanleiding van de lezingen een verslag dat aan het slot van dit *Cahier* is opgenomen.

Thema

Met het label 'PelgriMarge' wordt een complex en gelaagde thema opgeroepen die in de uitnodiging kort (misschien hier en daar te kort) werd beschreven. Ik herneem die tekst hier.

Wie buiten de orde van dagdagelijkse routines of gevestigde visies en patronen stapt komt in een gebied dat antropologen de 'marge' noemen. De marge staat tegenover het centrum, met zijn gevestigde machten en instituties. Vernieuwing en beweging, bijvoorbeeld op het terrein van religie en rituelen, beginnen vaak in die marge. En dikwijls worden die alternatieven weer het centrum. Er is dus sprake van een cyclus van marge en centrum.

Op allerlei manieren heeft ook pelgrimage te maken met die marge, en met die cyclus van marge en centrum. Pelgrims stellen zich tijdelijk buiten de normale samenleving en gaan op weg, zonder vaste woon- of verblijfplaats.

Deze gedachten ontleen we net zoals de titel 'Pelgrimarge' aan André Droogers, een van de sprekers.

Op deze dag gewijd aan 'pelgrimarge' willen we verschillende perspectieven van pelgrimeren en marge verkennen. Van die meervoudige perspectieven komen er met name een drietal aan de orde.

Als eerste het perspectief van de marge verbonden met *zingeving*. Pelgrims gaan, weer in de woorden van Droogers, vaak op pad om een antwoord te zoeken op zingevingsvragen. Ze hebben daarbij vaak aparte, spirituele en richting- en zingevende ervaringen, juist omdat ze afstand bewaren tot het gangbare leven.

Een tweede marge perspectief rond pelgrimeren betreft het *ritueel repertoire*. De officiële instanties en instituties van het centrum hebben vaak moeite gehad met het ritueel van bedevaart en pelgrimage. Ze werden, en worden, door kerkelijke overheden wel als marginaal gezien, als perifeer, als para-liturgie, of zelfs 'deviant'. Kortom, als devotioneel handelen dat zich vaak onttrekt aan centrale controle van rituele experts. Hiermee komen meteen allerlei andere aspecten van marge in beeld. Pelgrimage is in menig opzicht een lekenzaak, waarbij vrouwen een belangrijke rol spelen, terwijl juist dat gender perspectief in benadering en studie van bedevaart en pelgrimage pas recent de aandacht krijgt.

Dat marge perspectief geldt heel expliciet voor de protestantse traditie. In de reformatorische traditie is pelgrimage vanouds geen onderdeel van het kernrepertoire. Hoewel het wel weer in geestelijke zin vooral als metafoor voor de christelijke levenswandel een rol speelt. Ook worden inmiddels ook door protestanten volop pelgrimsroutes gelopen en pelgrimspaden ontwikkeld.

Een derde perspectief van marge en pelgrimage is *geografisch* van aard. Er is, zoals Martin Stringer beschrijft in een paragraaf in zijn sociologische geschiedenis van christelijke ritueel, een lange traditie dat pelgrimage verbonden is met afgelegen gebieden. Stringer stelt: "As practically all analyses of pilgrimage tell us, the site of pilgrimage must be at the margins for it to be truly effective." (STRINGER: *A sociological history of Christian worship*, 161) Dit kunnen we in heel Europa inderdaad vaak terugzien. Vanaf het vroege christendom tot heden leiden pelgrimsroutes naar oorden in de periferie. Die marginaal gelegen plaatsen werden vervolgens vaak nationale en Europese religieuze centra. Een interessante vraag die we aan de orde zullen stellen is of we dat perspectief van de geografische marge kunnen we doortrekken tot de actuele opkomst van nieuwe pelgrimsroutes.

Zie hier enkele perspectieven rond 'pelgrimarge' die in de studiedag worden verkend. We hebben daarbij de prikkelende uitspraak in gedachten die Manoël Pénicaud recent in ons Camino Academie project rond dynamiek van pelgrimages in Europa deed. Hij stelde dat wat

in de marges gebeurt onze nadrukkelijke aandacht verdient omdat het veel zegt over het centrum...¹

Het programma

Het programma van de dag zag er als volgt uit:

11.00-11.15: Opening en welkom, themastelling door dagvoorzitter dr. Ineke Albers

11.15-11.45: Openingsreferaat door prof.dr. André Droogers: 'Pelgrimarge'

11.45-12.15: Arno Cuppen: 'Hoe marginaal is de moderne pelgrim?'

12.15-12.30: vragen en discussie

12.30-13.30: lunch

13.30-14.00: prof.dr. Peter Jan Margry: 'Deviante devoties: het netwerk van conservatief-traditionalistische Mariale verschijningsheiligdommen'

14.00-14.30: prof.dr. Frits de Lange: 'Buitenbeense theologie. Hoe de pelgrim 2.0 helpt het geloof opnieuw uit te vinden'

14.30-14.45: vragen en discussie

14.45-15.00: pauze thee/koffie

15.00-15.30: Henk Erinkveld: 'Oude plekken, nieuwe banen... Over de vitaliteit van traditionele bedevaartsoorden'

15.30-16.00: prof.dr. Paul Post: 'Het tempo van de pelgrim. Over pelgrimage en landelijk gebied'

16.00-16.15: vragen en discussie

16.15: afsluiting & borrel

---

¹ Interview 13 okt. 2021 in kader van project Reinventing pilgrimage in Europe, Camino Academie: Manoël Pénicaud in gesprek met Paul Post over pelgrimsroutes in Frankrijk. YouTube <https://www.youtube.com/watch?v=3boNpVaBsVk> (gezien nov. 2022).

Over dagvoorzitter en sprekers/auteurs²

DR. INEKE ALBERS*

studeerde fotografie aan de AKI in Enschede en theologie en neuropsychologie aan de Universiteit van Tilburg. Ze promoveerde op een studie naar lopen in religieuze rituelen. Ze werkte eerst als freelance fotograaf en later als wetenschappelijk onderzoeker aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Ze is lid van de Stuurgroep van de Camino Academie. Recent verscheen het verslag van haar project rond Spaanse rituelen: *Spaanse rituelen: Over schoonheid en zweet, God en stieren* (2020).

PROF.DR. ANDRÉ DROOGERS*

is emeritus hoogleraar antropologie aan de VU in Amsterdam. Centraal in zijn onderzoek staan religiositeit, macht en spel. vgl. *Zingeving als spel* (2010). Zie ook: De pelgrimage als leven in de marge. *Jakobsstaf* 108, december 2015, pp. 56-59.

ARNO CUPPEN*

runde samen met Huberta Wiertsema van 2003 - 2014 de herberg L'Esprit du Chemin in Saint-Jean-Pied-de-Port. Vanaf 2014 runnen zij een nieuwe herberg - onder dezelfde naam - in het gehucht Le Chemin (!), vlakbij Vézelay.

HENK ERINKVELD CSSR*

is pater redemptorist en rector van Pelgrimsoord Klooster Wittem; als zodanig is hij nauw betrokken bij de vele wandel- en pelgrimage initiatieven vanuit Wittem. Hij is lid van de Stuurgroep van de Camino Academie.

HERMAN HOLTMAAT*

is socioloog en kunsthistoricus; liep in 2000 van Amsterdam naar Santiago en is sindsdien nauw met het thema pelgrimeren verbonden gebleven, onder meer als lid van de Stuurgroep van de Camino Academie.

PROF.DR. PETER JAN MARGRY

is senior onderzoeker aan het Meertens Instituut (KNAW) in Amsterdam en hoogleraar Europese etnologie aan de UvA. Hij doet al jaren onderzoek naar bedevaart en pelgrimage en is met Charles Caspers de man achter het grote project *Bedevaartplaatsen in Nederland* (BiN 4 delen). Recent verscheen zijn studie naar de opmerkelijke devotie rond een Brabantse zieneres: *Vurige liefde* (Amsterdam 2022).

Voor zijn lezing kan worden naar enkele publicaties over het thema van zijn hand:

---

² Van de met een * voorziene sprekers is een bijdrage in dit *Camino Cahier* opgenomen.

P.J. MARGRY: 'The global network of deviant revelatory Marian movements', in: Chr. MAUNDER (ed.): *The Oxford Handbook of Mary* (New York 2019) 662-683.

IDEM: 'Paradoxes of Marian apparitional contestation: Networks, ideology, gender, and the Lady of All Nations', in: A.-K. HERMKENS, W. JANSSEN & C. NOTERMANS (eds.): *Moved by Mary: The power of pilgrimage in the modern world* (Aldershot 2009) 182-199.

IDEM: 'Mary's reincarnation and the banality of salvation: The millennialist cultus of the Lady of All Nations/Peoples', in *Numen: international review for the history of religions* 59 (2012). 486-508.

IDEM: 'Marian interventions in the wars of ideology. The elastic politics of the Roman Catholic Church on', in *History and Anthropology*. 20,3 (2009) 245-265.

IDEM (ed.): *Cold War Mary: Ideologies, politics and Marian devotional culture* (Leuven: 2021).

PROF.DR. FRITS DE LANGE

is theoloog en emeritus hoogleraar ethiek aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Groningen. Tevens is hij (sinds 2009) buitengewoon hoogleraar systematische theologie en ecclesiologie aan de Faculteit Godgeleerdheid van de Universiteit van Stellenbosch (Zuid-Afrika). Van zijn boeken noemen we hier: *Heilige onrust. Een pelgrimage naar het hart van religie* (Utrecht 2017).

PROF.DR. PAUL POST*

is emeritus hoogleraar Rituele Studies aan Tilburg University en voorzitter van de Camino Academie. Recent verscheen van zijn hand het verslag van twee projecten naar de opkomst van pelgrim-wandelroutes in Nederland en Europa en een inleiding tot rituelen: *Rituelen. Theorie en praktijk in kort bestek* (2021).